

Nya avhandlingar

Palle Storm (2018) *Betydelsen av kön och hudfärg i äldreboendets vardag under olika organisatoriska villkor*. Akademisk avhandling, rapport i socialt arbete 151. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Andelen utrikesfödda kvinnor och män som arbetar i svensk äldreomsorg ökar, särskilt i storstäder. Tidigare har en problembild av dessa anställda förmedlats som bland annat rör språkförbistringar och kommunikationssvårigheter, såväl som äldre som vägrar hjälp från utländsk personal, särskilt från utrikesfödda män. Ett uppmärksammat dilemma som framträder här är då att äldres valfrihet och inflytande ställs mot organisationers och samhällets mål om icke-diskriminering. Men vad vet vi egentligen om de anställdas egna erfarenheter av att exempelvis bli bortvald utifrån kön och hudfärg eller att utsättas för hot och tillmälen i omsorgsarbetet?

Syftet med Palle Storms avhandling är att utifrån personalens perspektiv undersöka betydelse av kön och hudfärg i äldreboendets vardag i Sverige och Kanada. Utifrån ett organisatoriskt perspektiv studeras hur skilda organisatoriska villkor i omsorgens vardag bidrar till att skapa, upprätthålla och utmana föreställningar om kön och hudfärg. Eftersom tidigare studier har övervikt på hemtjänstens arena, riktas här fokus på äldreboenden. Denna sammanläggningsavhandling består av en kappa och fyra delstudier där två av dem är publicerade internationellt och en nationellt. Delstudie ett och fyra tar utgångspunkt i svensk kontext, delstudie två i kanadensisk kontext och delstudie tre i jämförelse mellan Sverige och Kanada. Även om avhandlingen inte avser att inta ett jämförande perspektiv mellan länderna, ger de två kontexterna intressanta perspektiv på både migrations- och omsorgsregimer som återspeglas i de fyra delstudierna.

Båda länderna har en förhållandevis generös migrationspolitik med hög andel födda i länder från Afrika, Asien och Latinamerika, en högre andel bosatta i storstäder, samtidigt som det innebär svårigheter för vissa grupper att etablera sig på arbetsmarknaden, vilket samspelar med hudfärg. Då det gäller omsorgsregimer framträder skillnaderna som större än likheterna. Sverige har en väl utbyggd offentlig äldreomsorg med relativt hög bemanning och goda arbetsvillkor i jämförelse med Kanada, trots att Sverige genomgått stor nedrustning av äldreomsorgen där var fjärde plats på äldreboenden försvunnit sedan millennie-

skiftet. Andelen offentliga kostnader för äldreomsorgen utifrån BNP är tre gånger högre i Sverige, jämfört med Kanada, vilket tydliggör skillnader i välfärdsambitioner. En slående skillnad är också förutsättningarna för äldre att få en plats på äldreboende, som i Kanada innebär att man måste ha behov av omsorg dygnet runt såväl som att den enskildes ekonomi styr vilken typ av boendeplats som är möjlig att få, med alternativ i flerbäddsrum och delad toalett. Andelen privata boenden är större i Kanada. En annan tydlig skillnad är Kanadas hierarki mellan yrkesgrupper och att omsorgsarbetet är uppgiftsorienterat med en strikt arbetsdelning där varje yrkesgrupp sköter sitt. I Sverige återfinns en låg grad av arbetsdelning utifrån utbildningsnivå och man premierar kontinuitet och ett relationellt arbetssätt. Det är dock viktigt att ha i åtanke, menar Storm, att det finns stora variationer mellan boenden, såväl som regionala skillnader, både i Sverige och i Kanada.

I forskningsgenomgången av äldreboenden skisseras en bred bild av forskningen som fylld av stereotypier och brister, både internationellt och historiskt, där äldreboenden har betraktats som dålig miljö för äldre. Våld mot äldre har också uppmärksammats internationellt där framför allt manlig personal har beskrivits som kriminella och homosexuella. Vidare anses personalen ha bristande engagemang för de äldre, där de boende får underordna sig personalens och organisationens rutiner. Även om man i Sverige gått mot en mer personcentrerad omsorg med hemlika boenden framstår rutinuppgifterna överordnade de äldres önskemål. Det senaste decenniet har personalens arbetsvillkor försämrats överlag i svensk äldreomsorg och frågan om personalens handlingsutrymme och flexibilitet i omsorgsarbetet blir åter relevant att ställa, konstaterar Storm.

I tidigare forskning om kön och etnicitet i äldreomsorgen, blir det särskilt tydligt att Storms avhandling utgör ett originellt bidrag till fältet. Tidigare forskning som har lyft män i kvinnodominerade yrken har framför allt fokuserat yrkesgrupper som sjuksköterskor och förskolelärare – inte omsorgsarbetare. De studier som har anlagt ett könsperspektiv väger sällan in etnicitet eller hudfärg, och de studier som lyfter hudfärg undersöker oftast inte samspelet med kön. I den forskning som har lyft etnicitet och hudfärg i äldreomsorgen har framför allt de äldre invandrarna stått i fokus och hur personalen bäst kan möta den gruppen. Det saknas med andra ord forskning om personalen med invandrabakgrund och hur deras erfarenheter av arbetsituationen ter sig, inte minst för mörkhyade män och den rasism som återfinns i omsorgens vardag.

Kön och hudfärg – de två centrala begreppen för avhandlingen betraktas som socialt konstruerade kategorier som får betydelse i vardaglig interaktion. Då det gäller kön utgår Storm från att det både är en struktur och en levd erfarenhet där kroppsliga erfarenheter av att vara kvinna eller man formar vår egen och andras uppfattningar om oss, vilket innebär att omgivande strukturer och normer också bidrar till att forma våra levda erfarenheter. Med fokus på kroppen som medium förmedlas föreställningar om kön, hudfärg och andra särskiljande ordningar. Med teoretisk skärpa visar Storm både hur kön och hudfärg angränsar till tidigare tolkningar och begreppsutveckling, liksom rådande schismer och hur de också

är historiskt och kulturellt förmedlade. Det innebär att kön används i de svenskspråkiga artiklarna, medan *gender* används i de engelskspråkiga artiklarna. Hudfärg framstår som än mer minerat. Det finns en rad inomvetenskapliga diskussioner om hudfärg och angränsande begrepp som etnicitet, ras och rasialisering såväl som hur rasism ska tolkas och förstås, konstaterar han. Med klarsynt medvetenhet om äldreomsorgens vardagliga praktik riktar han fokus på "vardagsrasism", ett perspektiv som tar hänsyn till rasism som både struktur och personlig erfarenhet. Omsorgsarbetet är ett kroppsarbete som utförs av kroppar riktade mot andras kroppar där kön och hudfärg oundvikligen har betydelse.

Avhandlingen bygger på tre materialinsamlingar av lite olika karaktär. Det första materialet, som består av intervjuer och observationer, samlades in inom ramen för Storms masteruppsats men som nu har annat analytiskt och teoretiskt fokus, dock lite oklart på vilket sätt, och ligger till grund för den första artikeln. Det andra materialet är insamlat inom ramen för ett internationellt samarbetsprojekt där det kanadensiska och det svenska materialet utgör grund för artikel två och tre. Materialet är mycket omfattande och bygger på en intensiv och tidsavgränsad datainsamling i grupp, *rapid ethnography* med observationer och intervjuer från olika länder och disciplinär tillhörighet. Det tredje datamaterialet bygger på intervjuer med män som definierat sig som icke-vita och ligger till grund för artikel fyra.

Samtliga kvalitativa material redogörs för mer ingående och i relation till förtjänster och utmaningar i metodavsnittet. Här diskuteras forskarens position i forskningsprocessen, betydelser av kön och hudfärg liksom forskarens egna erfarenheters betydelse för kunskapsproduktionen. Som Storm poängterar, är det viktigt att reflektera över sin egen position såväl som att hitta en balans mellan närhet och distans i forskningen. De erfarenheter av 25 års arbete och utbildning i äldreomsorgen som han själv har, liksom av att vara man och adopterad från Sri Lanka innebär också personliga erfarenheter av det studerade fältet vilket påverkar. Det kan både berika och skymma sikten för forskningsprocessen, men han går in i forskningsfältet med ett kritiskt förhållningssätt och medvetenhet om att kvalitativ forskning alltid är en tolkande verksamhet. Andra relevanta metodologiska reflektioner han lyfter är bland annat vad det innebär att analysera andras material och inte ha fullt inflytande över datainsamlingen, eller att samla in material som ska analyseras av andra forskare. Vilka möjligheter och utmaningar följer av det internationella samverkansprojektet egentligen med ett flertal disciplinära hemvister? Vilket ansvar har den enskilde forskaren för det kollektiva arbetet i relation till det egna forskningsintresset? Det är många frågor som väcks men där det inte finns några givna svar. En annan reflektion hade kunnat vara vilka etiskt känsliga situationer som har uppstått i projektets fältarbete och i relation till forskaren själv.

I delstudie ett analyseras hur föreställningar om kön i samspel med etnicitet/hudfärg och sexualitet kommer till uttryck i tal och handling bland omsorgsarbetare och äldre på ett svenskt äldreboende. Här lyfts olikhet i förhållningssätt till omsorg mellan manliga och kvinnliga omsorgsarbetare. Inte helt oväntat framträder här stereotypier av både män

(starka och tekniska) och kvinnor som tycks betrakta omsorg som en inneboende egenskap (hos kvinnor). Äldre vill inte ha hjälp av mörkhyade omsorgsarbetare, och utlandsfödda mörkhyade män fick arbeta hårdast för ett erkännande som dugliga omsorgsarbetare, medan svenska anställda män implicit uppfattades som homosexuella.

I delstudie två undersöks hur maskulinitet diskuteras och hanteras avseende kön och hudfärg i två organisationsmodeller i Kanada, den rigida och den relationella omsorgsmodellen. Resultaten pekar mot skillnader mellan de två där den rigida beskriver maskulinitet som ett problem, medan män i den relationella modellen sågs som en tillgång, oavsett hudfärg, genom deras fysiska styrka och förmåga att hantera aggressiva hjälpmottagare. De olika organisatoriska villkoren pekar mot att handlingsutrymmet framträder som centralt för både omsorgens kvalitet och för att hantera mångfald i organisationen.

Den tredje delstudien undersöker betydelsen av hudfärg och språkproblem i svenska och kanadensiska äldreboenden och hur omsorgsarbetarna förhåller sig till rasism och språkproblem i relation till organisatoriska villkor. Resultaten visar att mörk hudfärg har betydelse i mötet med de äldre. Rasistiska uttryck förekom bland dem i båda länderna då de mörkhyade omsorgsarbetarna sågs som mindre tillförlitliga, och ibland till och med som smutsiga. I uppkomna situationer använde sig omsorgsarbetarna av strategier som bortförklarade och accepterade rasistiska uttryck med hänvisning till de äldres kognitiva svikt och begränsade erfarenheter av invandrare. Möjligheten att omorganisera arbetet för att undvika de här mötena var däremot inte lika stor på boenden i Kanada som i Sverige. De olika organisatoriska villkor som återfanns mellan länderna bidrog till exempel till att språket inte var lika viktigt i Kanada som i Sverige, vilket avspeglar omsorgsarbetet här som mer relationellt och med låg grad av arbetsdelning. Ett större handlingsutrymme och kontinuitet kan bidra till ökat förtroende i mötet mellan äldre och personal, konstaterar Storm. Oroväckande nog framstår rasism i äldreomsorgen som mindre allvarligt än inom andra områden, vilket gör det svårt att lyfta fram vardagsrasism som en struktur. Personalen med minst handlingsutrymme får i stället finna sina egna lösningar.

I delstudie fyra tas utgångspunkt i den normativa bilden av svenska omsorgsarbetare, det vill säga vit kvinna med rötter i arbetarklass. Även om den stereotypen är i förändring med ökad andel utrikesfödda kvinnor och män i äldreomsorgen, är kunskap, särskilt om utrikesfödda mäns erfarenheter och situation låg. Tolv män som arbetar på äldreboenden är intervjuade där ett kriterium var att de är födda utanför Europa och ett annat var att de definierar sig som icke-vita. Urvalet av de olika nationaliteterna väckte dock frågan hos mig om hur kategorin "icke-vit" uppfattades av männen, med tanke på att män från Irak såg sig som icke-vita. Med inspiration av en fenomenologisk ansats lyfts kroppen som situation in och vad det innebär att ha en kropp som avviker från normen, för att studera männens erfarenheter av arbetet på äldreboende. Deras erfarenheter tyder på att de balanserade mellan feminint kodade arbetsuppgifter och att upprätthålla normer om maskulinitet. Som mörkhyade positionerade de sig som en annan sorts man som klarade av omsorgsarbetet

och som bärare av en annan form av invandramaskulinitet som tog avstånd från den patriarkala invandramannen. Även här blev rasism från äldre synligt men där många av männen bagatelliserade det, kanske för att de var så vana vid det.

Övergripande resultat och slutsatser pekar mot betydelsen av att fokusera personalens perspektiv i studier av äldreomsorgen. Trots att andelen personal med invandrarbakgrund ökar i omsorgsarbetet på äldreboenden, saknas det tidigare studier om hur dessa kvinnor och män upplever arbetet, och avhandlingen fyller en viktig kunskapslucka. Det är med stor behållning som jag tagit del av den välskrivna avhandlingen. Den har för mig väckt både igenkänning och förvåning, men också upprördhet. Igenkänning i att det inte tycks ha hänt särskilt mycket de senaste decennierna då det gäller talet om män i omsorgen. Förvåning och leda över de sega strukturer som finns och lever kvar i äldreomsorgen än i dag. Upprördhet över den vardagsrasism som återfinns och som personal måste hantera själva. Sammanfattningsvis utgör Palle Storms avhandling ett viktigt bidrag genom att den lyfter den vardagliga mångfaldens komplexitet till ytan vilket utgör ett viktigt bidrag mot förändringsresistens.

Katarina Andersson

Fakultetsopponent, Institutionen för socialt arbete
Umeå universitet